

УДК 343.982.4

О. В. Ананьїн, кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник, старший офіцер
відділення методичного забезпечення та
планування Головного експертно-криміналістичного
центру Державної прикордонної служби України

С. О. Іванов, старший офіцер відділення
моніторингу та інформаційного забезпечення
Головного експертно-криміналістичного центру
Державної прикордонної служби України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПАСПОРТНИХ ДОКУМЕНТІВ І ХАРАКТЕРНИХ ОЗНАК ВИЯВЛЕНИХ ПІДРОБЛЕНИХ ДОКУМЕНТІВ

Розглянуто складові елементи сучасної системи захисту паспортних та інших документів, які надають громадянам України, іноземцям та особам без громадянства право на перетинання державного кордону, а також характерні ознаки виявлених підроблених документів. Визначено шляхи збільшення ефективності виконання завдань у сфері судової експертизи та експертних досліджень паспортних та інших документів.

Ключові слова: система захисту документів, підробка документів, ознаки підробки паспортних документів, новітні технології.

Рассмотрены составные элементы современной системы защиты паспортных и других документов, которые дают гражданам Украины, иностранцам и лицам без гражданства право на пересечение государственной границы, а также характерные признаки выявленных поддельных документов. Определены пути повышения эффективности выполнения задач в сфере судебной экспертизы и экспертных исследований паспортных и других документов.

The components of the modern system for the protection of passport and other documents that allow the citizens of Ukraine, foreigners and stateless persons to cross the state border, as well as the characteristic signs of identified forged documents, are considered. The ways of increasing the effectiveness of tasks in the field of forensic examination and expert studies of passport and other documents have been determined.

Розвиток сучасних соціальних відносин, пов'язаних з процесом євроінтеграції України, призвів до зростання кількості осіб, які перетинають державний кордон України та зовнішні кордони ЄС. Так, за даними Державної прикордонної служби України щодо пропускних операцій на державному кордоні в попередньому 2016 році пройшли прикордонний контроль 89,2 млн осіб, що на 12 % більше ніж у 2015 році

[1, с. 88—89]. Це, відповідно, призвело до зростання кількості випадків використання міжнародними злочинними організаціями та поодинокими порушниками законодавства підроблених документів з метою незаконного виїзду до певної країни. З огляду на це впродовж останніх років держави світу впроваджують у дію нові паспортні документи із сучасними елементами захисту, які складно підробити або імітувати. Водночас набувають актуальності дослідження різних нормативно-правових механізмів протидії загрозам національній безпеці, пов'язаним зі спробами незаконного перетинання державного кордону громадянами України, іноземцями та особами без громадянства з використанням підроблених паспортних та інших документів.

Проблеми, пов'язані із захистом різних документів від підробок, а також зі способами їх виявлення, у різний час досліджували Г. Р. Богапов, Б. С. Болотський, О. В. Воробей, О. Ф. Дьяченко, А. В. Іщенко, О. Л. Кобилянський, В. П. Колонюк, О. А. Леві, В. Є. Ляпичев, С. М. Науменко, В. А. Орловський, С. Д. Павленко, Л. Л. Пантик, Н. В. Тутецька, Д. К. Чередніченко, Ю. Б. Форіс та інші. Але питанням, пов'язаним із захистом іноземних паспортних документів від підробок, у сучасній науковій літературі приділено недостатньо уваги. Водночас стрімкий розвиток поліграфічних засобів, виникнення нових способів і методів підробки документів потребують постійного аналізу характерних ознак виявлених підробок з метою вдосконалення елементів захисту в паспортних документах.

Метою цієї статті є викладення результатів дослідження складових елементів сучасної системи захисту паспортних документів, які використовують іноземці, особи без громадянства та громадяни України для перетинання державного кордону, а також характерних ознак виявлених у них підробок.

Про стійку тенденцію до збільшення фактів виявлення підробок паспортних та інших документів, які використовують громадяни різних країн для незаконного перетинання кордону України, свідчать результати аналізу судово-експертної діяльності Головного експертно-криміналістичного центру Державної прикордонної служби України (далі — ДПС України) у 2016 році на I півріччі 2017 року, наведені в таблицях 1, 2.

Таблиця 1

**Результати судово-експертної діяльності
Головного експертно-криміналістичного центру
Державної прикордонної служби України у 2016 році**

Найменування робіт	Кількість документів, шт.
Отримано постанов (надіслано) на проведення експертиз (експертних досліджень) від органів досудового розслідування:	343
Національної поліції	309
СБУ	
оперативно-розшукових підрозділів ДПС України (доручення слідчих) згідно зі ст. 40 КПК	4
органів охорони державного кордону	29
прокуратури	1

Найменування робіт	Кількість документів, шт.
Виконано постанов (експертиз документів)	343
Надійшло об'єктів на експертизу (дослідження) усього, у тому числі:	1214
бланків документів	108
печаток, штампів	981
посвідок на проживання	4
інших об'єктів	121
Установлено підроблених об'єктів за результатами експертизи, у тому числі:	885
бланків документів	43
печаток, штампів	842
До криміналістичних обліків внесено об'єктів усього, з них:	349
до інформаційно-довідкової колекції	236
до оперативно-пошукової колекції	113

Таблиця 2

**Результати судово-експертної діяльності
Головного експертно-криміналістичного центру
Державної прикордонної служби України в I півріччі 2017 року**

Найменування робіт	Кількість документів у I півріччі 2017 року, шт.	Кількість документів у I півріччі 2016 року, шт.
Виконано:		
доручень (постанов) слідчих органів	135	137
експертних досліджень	12	5
технічних описів бланків документів	21	16
застережень про підроблені документи	23	4
Досліджено:		
паспортів	23	24
службових відміток ДПС України	457	357
інших об'єктів	13	33

Збільшення кількості судових експертиз та експертних досліджень у 2006 році порівняно з 2015 роком (343 проти 256) свідчить про актуальність проблеми протидії кримінальним правопорушенням щодо використання підроблених паспортних документів на державному кордоні, які вчиняють громадяни України, іноземці та особи без громадянства, та необхідність постійного аналізу як нових елементів захисту паспортних документів, так і характерних ознак виявлених підроблених документів.

Як відомо, усі паспортні документи забезпечуються комбінованим захистом від підробок — певним поєднанням різних елементів технологічного, поліграфічного

та фізико-хімічного захисту [2]. Набір захисних елементів визначають, виходячи з необхідності забезпечення відповідного рівня захисту паспортних документів, економічної доцільності застосування таких елементів, а також з урахуванням дизайну документів.

Як свідчить аналіз сучасних технічних елементів захисту паспортних документів, їх ефективність залежить від успішного вирішення таких основних завдань:

- можливість візуальної оцінки дійсності та цілісності документа;
- об'єктивна та однозначна ідентифікація документа за допомогою спеціальних приладів.

До традиційних захисних елементів паспортних документів належать водяні знаки, захисні волокна, захисні стрічки, зображення, виконані глибоким друком, які мають характерний насичений колір і виражену рельєфність, що легко розпізнається на дотик (зазвичай глибоким способом друкують основний графічний елемент, нанесений на паспорт).

До зазначеної категорії захисних елементів належать:

- зображення, виконані ірисовим та орловським способом друку;
- елементи, виконані фарбами, що змінюють колір;
- різні види прихованих зображень (ці зображення стають видимими під час зміни кута зору відповідно до поверхні документа).

Упродовж останніх років до зазначених елементів захисту додалася низка нових елементів, які стали застосовувати для захисту паспортних документів, а саме: металізовані плівки з райдужними переливаннями кольорів зі зміною графічних сюжетів — голограми. Ще кілька років тому виготовлення голограм вважалося доволі трудомістким процесом. Проте нині вони стали доступними широкому колу виробників, а отже, захисні властивості цього елемента поступово знижуються.

Слід також зазначити, що здебільшого в паспортних документах нових зразків наявна сторінка даних, виготовлена з полікарбонатного матеріалу (термопластичний полімер з чудовими характеристиками міцності). Завдяки цьому є змога сформувати кілька шарів, які надалі під впливом високої температури спаюються в один пласт.

До новітніх елементів захисту документів належать:

- лазерна мікроперфорація;
- двомірний ірисовий друк;
- технологія мікролінз, нанесених із мікрозображення.

Захисний ефект лазерної мікроперфорації ґрунтується на тому, що спроба імітувати її шляхом механічних проколів призводить до появи нерівностей у місцях проколів.

Для двомірного ірисового друку характерним є поєднання різкого та поступового переходу кольорів. На відміну від традиційного ірисового друку, плавні кольорові переходи можуть проходити не лише в одному напрямі, а й поширюватися в будь-який бік (використовують під час виготовлення фонового рисунка в паспортних документах).

Під час використання технології мікролінз, нанесених із мікрозображенням, зображення, що знаходиться під лінзою, візуально збільшується в кілька разів, а при нахилі створюється ефект руху: зображення наче пливе по поверхні. Зображення рухаються перпендикулярно напрямку нахилу, і їх неважко розглянути як у відбито-

му світлі, так і в наскрізному світлі. Перевагою такого захисту є те, що зображення добре помітне при поганому освітленні, тобто в умовах, найбільш сприятливих для реалізації підробки. На основі мікрооптичних технологій розроблено й інші захисні ознаки, що мають подібний ефект.

На сьогодні значного поширення набуває використання паспортів у форматі пластикових ID-карток з безконтактним електронним носієм, тому доцільно розглянути основні сучасні елементи захисту, які використовують у пластикових картках, виготовлених із синтетичних матеріалів.

Персоналізація паспортів у форматі пластикових ID-карток здійснюється методом лазерного гравіювання шляхом нанесення на внутрішньому шарі матеріалу персональних даних про пред'явника, його зображення, машинозчитувальної зони та іншої інформації. Також може здійснюватись процес деметалізації на голографічній смужці. Номер документа або інші дані (дата народження тощо) наносять більш потужним лазером, у результаті чого внутрішній і зовнішній шари матеріалу розплавляються та спікаються, тому номер набуває об'ємності та відчутний на дотик. Так створюється ефект об'ємного лазерного гравіювання. Обов'язковим елементом захисту паспортів у форматі пластикових ID-карток є оптично-змінні зображення, які видимі під протилежними кутами зору, та мікротекст (друкований текст розміром менше 0,25 мм). Ці захисні елементи злочинці намагаються імітувати лазерним друком, лаком, шляхом перенесення оптично-змінного зображення з іншої ID-картки тощо.

Під час підроблення паспортних документів традиційно використовують як повну, так і часткову підробки. За результатами експертиз та експертних досліджень паспортних документів, проведених Головним експертно-криміналістичним центром Державної прикордонної служби України упродовж I півріччя 2017 року, було встановлено, що сьогодні найбільше підробляють паспорти Туреччини (у тому числі спеціальні), спеціальний Ізраїлю, Франції. Також спостерігаються поодинокі випадки підроблення паспортів Словенії, Литви, Іспанії, Молдови, Узбекистану, Румунії, а також візових етикеток країн — членів ЄС та Канади.

Основними способами підробки іноземних паспортних документів нині є:

- заміна цифрового інтегрованого зображення;
- внесення змін до сторінки даних;
- заміна аркушів документа;
- підробка службових відміток, печаток та штампів ДПС України (прикордонних служб інших країн) та інших компетентних органів.

Проте, одним із найпоширеніших способів підробки паспортних документів є заміна цифрового інтегрованого зображення (далі — фотозображення), основними ознаками якого є:

- невідповідність способу друку фотозображення та способу персоналізації в оригінальному документі;
- імітація цифрового друку фотозображення шляхом вклеювання звичайної фотографії;
- зміни в текстурі фотозображення (коли друге фотозображення надруковане по поверхні першого).

Як свідчить аналіз проведених досліджень підробок паспортних документів, більшість їх стосувалися сторінки даних. При цьому перевіряли дату та місце на-

родження, стать, дату видачі паспорта, дату закінчення строку дії паспорта, прізвище та ім'я власника, дані, зазначені в машинозчитувальній зоні; фотозображення пред'явника документа.

Основними ознаками внесення змін до паспортних документів є:

- пошкодження поверхні сторінки даних;
- пошкодження (розшарування) поверхні паперу;
- пошкодження та зміни текстури фонового зображення;
- наявність на сторінці з даними хаотично розташованих фігур та чорнильних крапок;
- нерозпізнавання системою зчитування даних машинозчитувальних зон та невідповідність даних пред'явника паспорта інформації, яку зазначено в машинозчитувальній зоні (ознака того, що паспорт могли виготовити кустарним способом);
- невідповідність шрифту на сторінці з даними, у тому числі в машинозчитувальній зоні, та шрифту в зразках дійсних паспортних документів тієї самої серії;
- наявність пошкодження ламінувального покриття сторінок документа.

Основними ознаками заміни аркушів паспортних документів є:

- наявність пустих (невикористаних) отворів на ділянках зшивання аркушів;
- скріплення аркушів паспорта новими скобами без слідів корозії в документі, який достатньо давно використовують;
- незбіг швів, якими скріплено аркуші, з отворами;
- неохайний вигляд отворів швів на аркушах (ознака повторного зшивання);
- різний розмір аркушів (окремі аркуші явно більшого або меншого розміру ніж інші);
- наявність різниці у формі та чіткості отворів від голки та перфоратора при відбитті номера на аркушах одного документа;
- не пробиття до кінця отворів у перфорованому номері документа, які видимі при наскрізному освітленні;
- розбіжність отворів у перфорованому номері на аркушах документа;
- різна товщина аркушів документа;
- друк номера документа на сторінці даних методом офсетного друку або з використанням лазерного чи струминного друку (друк номера паспорта в більшості країн світу здійснюють методами високого друку або лазерного гравіювання);
- невідповідність перфорованого номера документа та номера на сторінці даних;
- наявність ліній надрізу вздовж шва, що є прилеглим до книжкового блоку паспорта (внутрішнього боку аркуша) [3].

У цій статті викладено відомості лише про окремі елементи захисту, які застосовують під час виготовлення паспортних та інших документів за допомогою новітніх технологій. Не вичерпує зміст статті і всієї інформації про існуючі способи підробки документів та ознаки їх виявлення. Проте навіть такий обсяг викладеної інформації свідчить про те, що для досягнення подібності підроблених документів до оригіналів потрібне застосування багатьох спеціальних матеріалів і засобів: шрифтів, спеціального паперу, складного друкарського обладнання тощо, а також, значних коштів і великих витрат часу.

Таким чином, з метою підвищення ефективності виконання завдань у сфері судової експертизи та експертних досліджень паспортних й інших документів, які на-

дають громадянам України, іноземцям та особам без громадянства право на перетинання державного кордону, потрібне постійне вивчення нових елементів захисту, які використовують під час виготовлення паспортних документів; ретельний аналіз інформації щодо способів підробки паспортних та інших документів; створення та постійне поповнення відповідних баз даних з актуальною інформацією щодо зразків паспортних документів країн світу та їх підробок; розширення та розвиток міжвідомчого та міжнародного співробітництва щодо створення та апробації нових удосконалених методик з виявлення підробок; упровадження ефективного механізму обміну інформацією про виявлені підроблені паспортні документи з науково-дослідними експертними установами правоохоронних органів України та інших держав.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі доцільно визначити вирішення проблемних питань щодо пошуку оптимального набору елементів захисту від підробки паспортних документів, надання криміналістичної характеристики «уявним проїзним документам» невизнаних територій та неіснуючих країн [4].

Список використаної літератури

1. *Стратегічний бюлетень прикордонної безпеки України*. Біла книга 2016 / [укл. Баран Л. М., Махнюк А. В., Цигикал П. О. та ін.] ; за ред. Назаренка В. О., Серватюка В. М., Бляшенка О. В. — К. : Арт Економі, 2017 — 120 с.
2. *Сойко О.* Захисні елементи паспортних документів та можливі способи їх фальсифікації : навч. посіб. / О. Сойко — К. : Міжн. центр розв. мігр. політики, 2009. — 240 с.
3. *Passport examination procedure manual*. «False doc» F.I.N.D. Methodologies. — Geneva, 2007. — 174 p.
4. *Information concerning the non-exhaustive list of known fantasy and camouflage passports, as stipulated by article 6 of the decision no 1105/2011/eu* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/borders-and-visas/document-security/docs/list_of_known_fantasy_and_camouflage_passports_en.pdf.